

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2014

YEARBOOK

2014

ГОДИНА 5

VOLUME V

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-7059

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2014
YEARBOOK
2014**

Посветен на доц. д-р Душко Алексовски

ГОДИНА 5

VOLUME V

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот

проф. д-р Јованка Денкова

Издавачки совет

проф. д-р Саша Митрев
проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Виолета Димова
проф. д-р Јованка Денкова
проф. д-р Билјана Ивановска
доц. д-р Нина Даскаловска
доц. д-р Махмуд Челик
доц. д-р Ранко Младеноски
м-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

проф. д-р Јованка Денкова
проф. д-р Виолета Димова
проф. д-р Луси Караниколова
проф. д-р Толе Белчев
проф. д-р Билјана Ивановска
доц. д-р Марија Кусевска
доц. д-р Нина Даскаловска
доц. д-р Марија Кукубајска
доц. д-р Драгана Кузмановска
виш лектор м-р Снежана Кирова
м-р Весна Коцева

Главен уредник

доц. д-р Марија Леонтиќ

Одговорен уредник

доц. д-р Светлана Јакимовска

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
лектор м-р Биљана Петковска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Sasa Mitrev, Ph. D.
Prof. Blazo Boev, Ph. D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D.
Prof. Violeta Dimova, Ph. D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph. D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph. D.
Docent Nina Daskalovska, Ph.D.
Docent Mahmud Celik, Ph.D.
Docent Ranko Mladenoski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M. A.

Editorial staff

Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph. D
Prof. Violeta Dimova, Ph. D.
Ass. Prof. Lusi Karanikolova, Ph. D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph. D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph. D.
Docent Marija Kusevska, Ph.D.
Docent Nina Daskalovska, Ph.D.
Docent Marija Kukubajska, Ph.D.
Docent Dragana Kuzmanovska, Ph.D.
Senior Lecturer Snezana Kirova, M.A.
Vesna Koceva, M.A.

Managing editor

Docent Marija Leontik, Ph.D.

Editor in chief

Docent Svetlana Jakimovska, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Lecturer Biljana Petkovska, M.A.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Address of editorial office
Goce Delcev University – Stip
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10A
PO box 201, 2000 Stip
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

ЈАЗИК

Билјана Ивановска, Нина Даскаловска ПРЕГЛЕД НА ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ МОДЕЛИ ЗА ПОВРАТНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК Biljana Ivanovska, Nina Daskalovska A REVIEW OF THE TRADITIONAL REFLEXIVE MODELS IN MACEDONIAN AND GERMAN	9
Толе Белчев, Станка Коцева ЗБОРООБРАЗУВАЊЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК Tole Belcev, Stanka Koceva WORD FORMATION IN MODERN MACEDONIAN LANGUAGE	19
Драгана Кузмановска, Снежана Кирова, Биљана Петковска АНАЛИЗА НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ЕДИНИЦИ СО КОМПОНЕНТАТА „УСТА“ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК Dragana Kuzmanovska, Snežana Kirova, Biljana Petkovska ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “MUND/MOUTH” IN GERMAN AND ENGLISH	33
Марија Кусевска МЕГУКУЛТУРНИ ИСТРАЖУВАЊА НА ГОВОРНИТЕ ЧИНОВИ Marija Kusevska CROSS-CULTURAL STUDIES OF SPEECH ACTS	43
Марија Леонтиќ СЕМАНТИКАТА НА ТУРСКИОТ СУФИКС -ли /-lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Marija Leontic THE SEMANTICS OF THE TURKISH SUFFIX -ли /-lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) IN THE TURKISH AND IN THE MACEDONIAN LANGUAGE	53
Дејан Методијески, Костадин Голаков ИЗУЧУВАЊЕТО НА СТРАНСКИТЕ ЈАЗИЦИ НА ФАКУЛТЕТИТЕ ЗА ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА Dejan Metodijeski, Kostadin Golakov FOREIGN LANGUAGES STUDYING AT THE FACULTIES OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	63
Марица Тасевска ФАКТОРИ ЗА ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА РОДОТ ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК Marica Tasevska FACTORS FOR DETERMINATION OF THE GENDER IN THE GERMAN LANGUAGE	73

КНИЖЕВНОСТ

- Јованка Денкова, Махмут Челик, Билјана Ивановска**
ТЕОРИСКО ПРОМИСЛУВАЊЕ НА ЕПИСТОЛАРНИОТ ЖАНР
Jovanka Denkova, Mahmut Celik, Biljana Ivanovska
THEORY RETRASING OF THE EPISTOLARY GENRE 87
- Махмут Челик, Јованка Денкова, Билјана Ивановска**
ПОЕТСКО-ПРОЗНОТО ТВОРЕШТВО ЗА ДЕЦА НА ФАХРИ КАЈА
Mahmut Celik, Jovanka Denkova, Biljana Ivanovska
FAHRI KAYA'S WORK IN POETIC AND PROSE CHILDREN'S LITERATURE .. 97
- Наталија Поп Зариева**
УЛОГАТА НА ИЗМАМАТА И МАСКИТЕ ВО *ХАМЛЕТ*
Natalija Pop Zarieva
THE ROLE OF DECEIT AND MASKS IN *HAMLET* 103
- Крсте Илиев**
ПРЕПОРОДОТ НА ВИТЕШТВОТО И ПОЈАВАТА НА
ЦЕНТЛИМЕНОТ ВО ВЕЛИКА БРИТАНИЈА
Krste Iliev
THE REVIVAL OF CHIVALRY AND THE EMERGENCE OF
THE GENTLEMAN IN GREAT BRITAIN 113
- Јане Јованов, Снежана Кирова**
„ПРЕКРАСЕН НОВ СВЕТ“ ПРЕГЛЕД И СОЦИО-ФИЛОСОФСКА АНАЛИЗА
Jane Jovanov, Snezana Kirova
“BRAVE NEW WORLD” REVIEW AND SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS .. 117
- Марија Крстева**
АМЕРИКАНСКАТА ИДЕОЛОГИЈА ВО „ЗДРАВ РАЗУМ“ НА
ТОМАС ПЕИН
Marija Krsteva
AMERICAN IDEOLOGY SEEN THROUGH THOMAS PAINE'S
“COMMON SENSE” 127
- ПРЕВЕДУВАЊЕ И ТОЛКУВАЊЕ**
- Билјана Ивановска, Јованка Денкова, Махмут Челик**
МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ НА ГЛАГОЛИТЕ ВО
ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК ШТО ИСКАЖУВААТ ПСИХИЧКА СОСТОЈБА
Biljana Ivanovska, Jovanka Denkova, Mahmut Celik
ON THE MACEDONIAN COUNTERPARTS OF THE GERMAN
VERBS DENOTING EMOTIONAL STATE 135
- Светлана Јакимовска**
ТЕРМИНОЛОГИЈАТА КАКО НАУКА И ТЕРМИНОЛОШКАТА РАБОТА
Svetlana Jakimovska
TERMINOLOGY SCIENCE AND TERMINOLOGY WORK 143

Даринка Маролова

ДИДАКТИЧКИ ПРИСТАП КОН ТОЛКУВАЊЕТО НА СИНТАКСИЧКАТА
ПОВЕЌЕЗНАЧНОСТ

Darinka Marolova

DIDACTIC APPROACH TO INTERPRETING THE SYNTACTIC AMBIGUITY 153

МЕТОДИКА

Емилија Петрова Ѓорѓева

УЛОГАТА НА ДИРЕКТОРОТ ВО МОТИВИРАЊЕТО ЗА
ПРИФАЌАЊЕ ПРОМЕНИ ВО УЧИЛИШТЕТО

Emilija Petrova Gorgeva

THE ROLE OF THE PRINCIPAL IN THE MOTIVATION FOR
ACCEPTING CHANGES IN SCHOOL 161

Нина Даскаловска, Билјана Ивановска

ВАЖНОСТА НА ИНТЕРАКЦИЈАТА ВО НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ

Nina Daskalovska, Biljana Ivanovska

THE IMPORTANCE OF INTERACTION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING 169

Марија Емилија Кукубајска, Билјана Алексова Даневска

БИОЕТИКА, МУЛТИКУЛТУРА, МУЛТИЛИНГВАЛНОСТ И
АКВИЗИЦИЈА НА СТРАНСКИ ЈАЗИК

Marija Emilija Kukubajska, Biljana Aleksova Danevska

BIOETHICS, MULTI-CULTURE, MULTI-LINGUAL ENVIRONMENT
AND FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION 183

Марија Тодорова

МНОГУЈАЗИЧНА МЕТОДИКА

Marija Todorova

MULTILINGUAL METHODOLOGY 195

Катерина Сусинова, Нина Даскаловска

УПОТРЕБАТА НА СТРАТЕГИИ ЗА УЧЕЊЕ ЈАЗИК КАЈ УЧЕНИЦИ
ВО ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Katerina Susinova, Nina Daskalovska

THE USE OF LANGUAGE LEARNING STRATEGIES BY PRIMARY
AND SECONDARY SCHOOL EFL LEARNERS 203

Марија Дончева, Нина Даскаловска

УЛОГАТА НА ЛИТЕРАТУРАТА ВО ИЗУЧУВАЊЕТО НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК
И НЕЈЗИНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ЈАЗИЧНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ НА УЧЕНИКОТ

Marija Donceva, Nina Daskalovska

THE ROLE OF LITERATURE IN LEARNING ENGLISH AND ITS EFFECTS ON
LEARNERS' LINGUISTIC COMPETENCE 213

Стручен труд
Professional paper

ПРЕГЛЕД НА ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ МОДЕЛИ ЗА ПОВРАТНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

д-р Билјана Ивановска¹

д-р Нина Даскаловска¹

Апстракт: Во приложениот труд се обидуваме да дадаме преглед на некои поважни традиционални модели за повратноста што се обработени во македонските и во германските граматика, како и да објасниме некои аспекти за повратноста во македонскиот и во германскиот јазик што биле испитувани досега, од коишто поаѓаме, и се обидуваме да се надоврзаме во нашите анализи. Во овој труд нема детално да се анализираат сите пристапи кои го опишуваат овој проблем, но ќе ги користаме истите во обработката на конкретни прашања. Се обидуваме да направиме споредба на повратноста во германскиот јазик со онаа во македонскиот јазик и да поставиме сличности и разлики во двата јазични системи.

Клучни зборови: *повратност, германски јазик, македонски јазик, интенционалност*

A REVIEW OF THE TRADITIONAL REFLEXIVE MODELS IN MACEDONIAN AND GERMAN LANGUAGE

Biljana Ivanovska²

Nina Daskalovska²

Abstract: In this paper we are trying to give an overview of some important traditional reflexive models analyzed by Macedonian and German grammars, and to explain some aspects of reflexivity addressed in the studies of Macedonian and German so far, which are the starting point in our analysis. This paper will not analyze all the approaches describing this problem in greater detail, but they will be used in the elaboration of specific issues. We are trying

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

to make a comparison of reflexivity in German and Macedonian language and to discover the similarities and differences in the two language systems.

Keywords: *reflexivity, German, Macedonian, intentionality*

1. Вовед

Од проучувањата за рефлексивноста во македонскиот јазик

За рефлексивноста во македонскиот јазик се пишува често во студии кои обработуваат различни проблеми (пасивност, транзитивност, безличност).

Голем напредок во систематизацијата на македонските глаголи е постигнат во *Синтаксичко-генеративниот речник на македонските глаголи* (Корубин Б., 1979) кој тргнува од *Речникот на валенцијата и дистрибуцијата на германските глаголи од G.Helbig/W.Schenkel* (1969) и од *Синтаксичко-генеративниот речник на полските глаголи* (пробна свеска, 1976) /сп. Кавка, 1979/. Анализите што ги даваат авторите покажуваат дека тие не можат да го игнорираат реченичко-членскиот карактер на аргументите на глаголот, со оглед на тоа што македонскиот јазик, како претежно аналитичен, нема морфолошки падежен систем. Тие ја разгледуваат категоријата транзитивност и интранзитивност за одделни глаголи како карактеристична за македонскиот јазик. На пример, глаголот *јаде* во македонскиот јазик може да се јави како:

- А) **Транзитивен глагол** со значење: употребува храна (*Волкот ги јаде јагнињата*); нанесува грижи, јадови (*Него жената го јадеше, никој друг*); измачува, уништува, ослабува (*Срам ме јаде*); нагризува (*Рѓата го јаде железото*); каса, боде (*Јована го јадеше цела снага*); добие ќотек (*Перо ќе го јаде ќотекот*); трпи, истрпи, претрпи (*Ние ја јадовме горештината по чифлиците на бегот*); троши, скусува, одзема, ограничува (*Тој ја јаде готовината од татка си*).
- Б) Како **рефлексивен глагол** со значење се јадосува, се нервира (изразува внатрешно чувство). Пр.: *Марко се јадеше што постана така лошо со родителите*. Често пати е тешко да се определи кога заменката „се“ со глаголот е во улога на аргумент, а кога интранзитивизацијата е наполно завршена. „Се“ е во улога на аргумент во реченицата од типот: *Тој е човек се јаде самиот себеси* (се троши безмилосно). Како повратен и реципрочен, овој глагол се јавува само во множина на пр.: *Ние се јадевме со Татјана /еден со друг, меѓу себе / но може да значи: а) Јас и Стојан се јадевме еден со друг, б) Јас и некој друг (Петре) се јадевме со Стојана*.

Конески Б. (1987) дава свое објаснување за овој проблем во *Граматаката на македонскиот литературен јазик*. Неговата идеја се сведува на тоа дека повратноста за овој проблем е во тесна врска со преодноста на глаголите, бидејќи повратната заменка *се* гради непреодни од преодни глаголи, но како што пишува тој „заменската форма внесува и други нијанси во лексичкото значење на глаголот“. Покрај тоа, можни се и обратни преоди, од повратен глагол (*се радува, се смее*) во транзитивен (*радува некого, смее некого*). Тој укажува на фактот дека повратноста не може да се изедначи со интранзитивноста и покрај блискоста на тие две категории. Конески укажува дека сите глаголи во чиј состав влегува *се* не се подеднакво блиски до семантичката повратност (враќање на дејството врз вршителот) и дека „логичката анализа на значење на преодните глаголи ... покажува дека помеѓу нив имаме разнородност“. Посебно од голема важност за нас е фактот дека еден повратен глагол може да се јави со повеќе значења, па затоа не треба да зборуваме за „повратни и заемно повратни глаголи“, туку за нивна „повратна и заемно-повратна употреба“. Конески набројува цел ред случаи кога заменката *се* не побудува претстава за враќање на дејството, на пример, кај глаголите што изразуваат внатрешна емотивна состојба: *се смее, се радува, се весели* и др.

Гуржанов Г. (1988) во својата статија *Безличните реченици во македонскиот јазик во споредба со рускиот* дава детален опис на формално граматичките особини на речениците што во својот состав имаат безличен глагол со *се*, но не навлегува подлабоко во нивната семантика. Според него, главна одлика на овој тип реченици е отсуство на граматички подмет, односно непостоење конгруентна врска меѓу нивниот главен член со граматичкиот подмет. Главниот член може да биде глагол без *се* или глагол со *се*, а може да претставува состав од помошен глагол и глаголска придавка, прилог, или именка. Врз основа на начинот на кој е искажан глаголскиот член, тој разгледува пет основни типа безлични реченици. Според него, глаголите од типот: *мрзи(ме), замрзи(ме), позамрзи(ме), страеше(ме), студи(ми), достуди(ми), застуди(ми)* и др. се употребуваат исклучително безлично. Безлично употребените глаголи, кои означуваат психичка, физичка состојба или доживување, можат да се појават во комбинација со директниот и дативниот предмет, а факултативно можат да се употребат и додатоците за начин, количество, место и време. Пример: *боли (ме), заболи (ме), милее (ме), лекне (ме), олесни (ми), текне (ми), тежи (ми), чуди (ме)* и др. Кај безличните реченици со главен член-глагол *се*, а со задолжително присуство на дативен предмет: *верува (ми) се*, гади

(ми) се, сака (ми) се, смее (ми) се, љуби (ми) се, дативниот предмет е воедно и логички субјект. Речениците со овие глаголи (*Ми се смее, Ми се плаче* и др.) означуваат желба или предрасположба на субјектот за извршување на некое дејство, што се јавува самостојно, односно независно од неговата волја. Психичката состојба може да се искаже и со безлични реченици со главен член–помошен глагол и именка. Бројот на именките во овој случај е ограничен: *гнас, грев, гревота, јад, жал, мака, срам, срамота, страв (... ѝ беше страв Климе да тргне по тоа време, му беше мака што нејзиното ново доламче...)*.

Корубин Б. (1990) во серијата статии во книгата *На македонско-граматичките теми*, повратноста на глаголите не ја смета само како механизам за интранзитивитација на транзитивните глаголи. Тој смета дека елементот *се* истовремено со интранзитивитацијата има и зборообразувачка (деривациона) функција. Главното тежиште на неговите размислувања вклучува: дезаргументација на транзитивните и аргументација на интранзитивните глаголи, глаголски вид и интранзитивитација на транзитивните глаголи, безлична глаголска форма со *се* и глаголската форма со *се* на пасивот. Корубин ја истакнува функционалната блискост на последните две форми што се разликуваат на синтаксичко-морфолошко ниво.

Главна цел на *Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи* (Корубин Б. и сор., 1992) е лексикализирано–синтаксичка презентација и репрезентација на македонскиот глагол како предикат во одредена конкретна реченица (реченица–исказ) што е еден вид централна компонента на нејзината синтаксичко–семантичка структура, формирана и динамизирана врз основа и во границите на интенцијата на глаголот како конкретна лексема, т.е како единици кои помалку или повеќе се конотирани од семантичкиот полнеж.

Авторите на овој речник тргнуваат од поимот *интенција*. Под овој поим тие не ги подразбираат само субјектот и објектите, туку и другите именски компоненти со пропозиционално значење (номинални конструкции со имплицитна предикација), адвербијални одредувања како облигаторни „соиграчи“ – актанти, како и слободните додатоци (сирконстанти), кои во некои случаи можат да бидат имплицирани во семантичкиот полнеж на глаголот, потоа зависни реченици во функција на реченичен актанти и *да*-конструкции (инфинитивни). Методолошко–техничките испитувања се условени од типолошките карактеристики на македонскиот јазик, пред сè, т.е отсуство на флективен падежен систем,

што е карактеристичен за другите словенски јазици (освен бугарскиот). Според авторите на овој речник, во рамките на сложениот систем, од поголем број типови и поттипови на конструкции со елементот *се* во разновидни функции, во Речникот се истакнуваат – покрај глаголите со тој елемент како обични лексеми, во кои тој се јавува како елемент на морфолошката структура на глаголот, односно маркант на неговата интранзитивизација – уште две со нивната посебност, а имено: конструкцијата на рефлексивот и таа на реципрокот.

Во конструкцијата на рефлексивот елементот *се* го задржува својот карактер на заменка–лична рефлексивна/повратна (сега веќе во вистинска смисла на тој збор) заменка, како кога се јавува само во својата кратка форма (при што имаме омонимија со други конструкции со елементот *се*), така и во полна форма (*се–себе/себеси, си–себеси, предлог и себе/себеси*), со чија регуларна можност за употреба во секој случај и се потврдува тој нејзин карактер (на заменка). Тоа значи како таква, оваа заменка, како и секоја именка (именска група) на истата позиција се јавува како самостојна компонента на реченицата и како посебен соиграч на глаголот во функција на еден од неговите објекти - директниот, индиректниот и предлошкиот – со таа разлика од другите именски компоненти во таа функција што оваа сега означува дека еден таков субјект во случајов е самиот субјект, т.е. дека субјектот си е истовремено и објект (на) себеси. Кога заменката е употребена во својата кратка форма (*си*), се меша со соодветната омонимна конструкција на реципрокот. На пример, а) за рефлексивот: „Ние, јас и жена ми, си дозволуваме (себеси) да ги посетиме тие ваши пријатели без најава“, б) за реципрокот: „Ние (ние со тие наши пријатели) си дозволуваме (меѓу себе) да се посетиме и без најава“ /според Корубин, 1992, анекс во том 1,573- 630/.

Во *Синтаксата на македонскиот стандарден јазик* (1994) од Минова Ѓуркова Л. се применуваат нови знаења од валентната граматика, односно се воведува терминот *интенционалност*. Ѓуркова го разгледува терминот лексичка конотација и тоа според Билер (Bühler, 1934), термин што одговара на терминот валенција и терминот валенција според Тениер (Tesnière, 1969). Во натамошните испитувања на реченичните типови, таа отстапува од експлицитната употреба на терминот валенција. Според Ѓуркова, структуралната синтаксичка шема на реченицата мора да има финитен глагол и конечната реченична структура зависи од валенцијата на глаголот. Таа, меѓу другото, ја диференцира синтаксичната реченична шема со максимална редукција за безличните глаголи, од типот:

- А) Безличните реченици со автосемантичен глагол: *Me тресе. Ми текнува* (физиолошки и психички состојби, чиј носител е изразен преку акузативна и дативна заменска форма).
- Б) Безлични реченици со копула-глагол и именка како номинален дел: *Страв му е.*
- В) Реченици во кои се изразува психофизичката сосостојба независно од волјата на човекот. *Му се спие. Не му се спие.*

Елементот се влегува во состав на сложен систем од голем број разнородни типови и поттипови на конструкции со разновидна функција во нив, во кои тој може да се јави како елемент на морфолошката структура на глаголот, односно маркант на неговата интранзитивизација, но и во конструкцијата на рефлексивот и таа на реципрокот. Поради тоа, денеска во современата литература сè повеќе се напушта епитетот „повратна“ или „рефлексивна“ заменка, а наместо тоа, поради својата разнородност, се користи терминот *елемент се* (Корубин Б.,1990).

1.1. Од проучувањата на рефлексивноста во германскиот јазик

Според Дуденовата граматика (1984), рефлексивноста кај глаголот се разбира како способност на глаголот да поврзе со себе повратна заменка (Reflexivpronomen) како облигаторен или факултативен додаток. Повратната заменка (sich) може да се јави како единствен додаток во реченицата (Er fürchtet sich) или во поврзаност со други реченични делови (Ich entsinne mich des Vorfalls). Обопштено речено, повратната заменка се однесува на субјектот во реченицата и се согласува со него по лице и број (1, 2, 3 л., едн./мн.). Со валентноста на глаголот се одредува дали повратната заменка ќе стои во акузатив или датив. Според Дуденовата граматика (1984), рефлексивните глаголи, врз основа на одредени синтаксички и семантички особености, се делат на *Echte reflexive Verben / nur reflexive Verben, Teilreflexive Verben/, Unechte reflexive Verben, Reziproke Verben* и *besondere Reflexivkonstruktionen*. Во следниот дел наведуваме некои општи карактеристики на морфосинтаксичките особености на овој вид глаголи.

- А) Повратните глаголи во германскиот јазик градат перфект со помошниот глагол *haben*: *Ich habe mich geschämt*. Ова важи и за реципрочните глаголи: *Peter und Maria haben sich verliebt*.
- Б) Партицип 1 ја задржува повратната заменка: *Das sich freuende Kind*.
- В) Од повратните глаголи не се можни пасивни форми (како синтаксичка/ морфосинтаксичка особеност): **Er wird (sich) geschämt (Vorgangspassiv)*.

Zustandsreflexiv (и покрај тоа што е состојба како резултат на некое дејство или настан, има активно значење) е можен кај глаголи со повратна замена во акузатив (на пример во речениците: *Der Junge ist verliebt, Die Bruder sind verfeindet, Das Paar ist verlobt*), но не кај сите на пр.: „*sich schämen*“, „*sich freuen*“, „*sich fürchten*“). /Duden, 1984, S. 108- 109/.

1.2. Вистински повратни глаголи (**Echte reflexive Verben**)³

Во германската граматика постојат повеќе термини за различните видови на повратни глаголи. Engel U., (1988) ги користи термините: *obligatorisch reflexive Verben und partimreflexive Verben*. Helbig&Buscha (1996) пишуваат за: *reflexive Konstruktionen, reflexive Verben (im engeren Sinne)/Reflexiva Tantum, reflexive Verbvarianten/reflexive Konstruktionen und reflexive Verben mit reziproker Bedeutung und reflexive Formen mit passivischer Bedeutung*. Во понатамошниот дел на текстот ги прикажуваме овие глаголи користејќи ја Дуденовата класификација. Според Дуденовата граматика (1984), повратните глаголи се делат на: *echte reflexive Verben / nur reflexive Verben, teilreflexive Verben / unechte reflexive Verben, reziproke Verben und besondere Reflexivkonstruktionen*.

Echte reflexive Verben (вистинско-повратни глаголи) - ги покажуваат следните карактеристики: повратната замена е обигаторна и не може да се испушти. *Er schämt sich* (не е можно: *Er schämt*).

- ❖ Повратната замена не може да се замени со друга замена или со именка. *Er schämt sich* (не е можно: *Er schämt ihn/den Nachbarn*).
- ❖ Не може да се координира со други реченични делови. *Er schämt sich* (не е можно: *Er schämt sich und den Nachbarn*).
- ❖ Не може да се постави прашање за повратната замена. *Er schämt sich* (не е можно: *Wen schämt er ?*).
- ❖ Повратната замена не може да се негира. *Er schämt sich* (не е можно: *Er schämt nicht sich, sondern den Nahbarn*).
- ❖ Повратната замена подлежи на одредени ограничувања во однос на местоположбата во реченицата. *Er schämt sich* (не е можно: *sich schämt er*).

Кај овој тип на глаголи повратната замена треба да се сфати како неопходен и составен дел на глаголот (предикатот) и не учествува во зголемување на валентноста кај глаголот. Овие глаголи можат да се поделат во две поголеми групи:

³⁾ Македонските преводни еквиваленти за типовите повратни глаголи се усогласени според германската терминологија.

- Чисто рефлексивни глаголи (Nur Reflexive Verben);
 - Делумно рефлексивни глаголи (Teilreflexive Verben).
- а) Чисто (вистинско) рефлексивни глаголи (Nur reflexive Verben) се користат облигаторно со повратната заменка (*Sie haben sich verirrt. Wir müssen uns noch gedulden. Ich sehne mich nach ihr.*)
- б) Делумно рефлексивни глаголи (Teilreflexive Verben) можат да се јават со или без повратна заменка (*sich ängstigen*, „Angst empfinden“/ *jmdn. ängstigen*, „in Angst versetzen“, *sich ärgern, Ärger empfinden / jmdn. ärgern*, „in Ärger versetzen“) /Duden, 1984, S. 109- 111/.

1.3. Делумно повратни глаголи (Unechte reflexive Verben)

Овие глаголи можат да се користат со или без повратна заменка без да го променат своето значење. *Er fühlt sich wohl. Er fühlt die Kälte.* Повратната заменка може да стои во акузатив, датив, генитив или во препозиционален падеж (Im Akkusativ: *Ich klage mich an, beschuldige mich, verletze mich*), (Im Dativ: *Ich denke/ erlaube/verschaffe mir etwas*), (Im Genitiv: *Ich bin meiner nicht ganz sicher*). (Präpositionalkasus: *Ich achte auf mich, Ich zweifle an mir*). /Duden,1984, S.111/.

1.4. Морфосемантичко опишување на повратните глаголи што искажуваат психичка состојба

Поединечните значења и етимолошкиот развој на овие глаголи се детаљно прикажани во Германскиот речник на Jacob und Wilhelm Grimm (1984). Додека описот на браќата Грим е пред сè етимолошки и лексичко семантички, а граматиката има структурална функција, приказот од Erich Mater (1967) е, пред сè, граматички ориентиран. Во однос на својата рефлексивност глголите, според Е. Mater, се поделени во следниве групи:

- а) облигаторно-повратни глаголи;
- б) факултативно-повратни глаголи;
- в) глаголи кои не се поврзуваат со рефлексивност.

Ги претставуваме глаголите *sich freuen* и *sich fürchten* и нивните карактеристики: Без додаток – објект (*Ich freue mich. Ich fürchte mich*). Со објект: (*Wir freuen uns auf den Ausflug./Präpositionalobjekt: Wir fürchten uns vor dem Tod./Präpositionalobjekt*). Со инфитивна конструкција: *Es freut mich Sie hier zu treffen. Es fürchtet mich, das hören zu müssen.* (Mater, 1967: 1-5).

Овие глаголи можат да се употребат со различни објекти.

Ich freue mich (über das Geschenk/an meinen Kindern/meines Lebens/auf die Ferien/...daß Sie hier sind/dich hier zu sehen/am Glück anderer/wie ein Schneekönig. /фигуративно значење/или на пример: Dein Besuch freut mich. Z.B.: **Ich fürchte mich** (allein zu gehen/im Dunkeln/vor dem Hund/vor nichts). (DWB–Wahrig, 1992, S.312,511-512).

1.5. Заклучок

Грамаатичкото поле на повратноста дава можност за широк спектар на истражувања кои, од своја страна, пак, иницираат бројни прашања, што бараат испитувања на понатамошните аспекти на типологијата, промената на значењето, историската синтакса и други лингвистички области. Прашањето за терминологијата и изедначувањето на термините во лингвистичката наука, а посебно во анализираните јазични системи (германски и македонски јазик) е првиот чекор што мора да се направи за да се олеснат понатамошните истражувања.

Повратноста е значајна карактеристика во структурата на повеќе јазици. Таа е особено важна одлика на словенските и балтичките јазици и условува тешкотии при изучувањето на странските јазици, како и при анализата на германските јазици. Проблемот лежи во тоа што уште многу одамна повратноста е широко распоространета, вклучувајќи ја и формата на повратноста: се зборува за повратноста во основа, онаму каде што се јавува повратната замена покрај глаголот, т.е. до вербална форма. Од оваа причина, на овој феномен се посветува посебно внимание и се прави обид тој поточно да се структурира. Се прави обид терминологијата што се употребува од повеќе автори да се анализира, да се спореди, да се расветли проблематиката околу дефинирањето на повратноста и притоа да се формулираат некои забелешки и предлози за натамошна поопсежна анализа на повратноста од аспект на контрастивните проучувања.

Користена литература (на кирилица)

Гуржанов, Г., (1988). „Безличните реченици во македонскиот јазик во споредба со рускиот“. Во: Македонистика 5: Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Кавка, М., (1979). „Разгледување на некои аспекти во врска со компаративен синтаксичко-семантички речник на глаголот во полскиот и македонскиот јазик“. *НДиск* 5, 1979, 83-98.

Кепески, К., (1982). „Грамаатика на македонскиот литературен јазик“. Скопје. Просветно дело.

- Конески, Б., (1987). „Грамматика на македонскиот литературен јазик“. Дел 1 и 2. Скопје: Култура.
- Корубин, Б., (1990). „На македонско-граматички теми“. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Корубин, Б., (1992). „Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи“. Том I, II. Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Корубин, Б., (1979). „Синтаксичко-генеративен речник на македонските глаголи (пробна свеска)“. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Минова-Ѓуркова, Л., и сор. (1998). „Македонски јазик за средното образование“. 2. Дополнително издание. Скопје: Просветно дело.

Користена литература (на латиница)

- Bühler, K., (1934). Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Jena: Fischer. page 318.
- Duden, (1984): Duden-Grammatik. 4 Band. Völlig neu bearbeitete Auflage. Mannheim. Wien. Zürich.
- Engel, U., (1988). Deutsche Grammatik. 2., verbesserte Auflage. Julius Groos Verlag. Heidelberg.
- Helbig, G., und Buscha, J., (1996). Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt Verlag Enzyklopädie. Leipzig. Berlin. Wien. Zürich. New York. 17 Auflage.
- Helbig, G., und Schenkel, W., (1969). Wörterbuch zur Distribution und Valenz deutscher Verben. durchges. Aufl. Reprint 2011 1991. Buch. 456 S. Niemeyer ISBN 978-3-484-10456-3.
- Grimm, J., & Grimm, W., (1984) . Das Deutsche Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Leipzig. Verlag von S. Hirzel.
- Math E (1967) Deutsche Verben. Band 3: Gesamtverzeichnis der Grundwörter. Stellung der Kompositionsglieder. Bibliographisches Institut Leipzig. ASIN: B0072FQ636
- Tesniere L., (1969). Éléments de syntaxe structurale, Klincksieck, Paris. Preface by Jean Fourquet, professor at Sorbonne. Revised and corrected second edition. ISBN 2-252-02620-0
- Wahrig (1992). Brockhaus Wahrig Deutsches Wörterbuch, 6 Bände, Wiesbaden/Stuttgart.